

УДК378:34

А. О. Главацька

КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядається зміст окремих видів компетентностей, визначається суть поняття морально-правової компетентності, подається перелік ключових компетентностей їх структура та особливості формування у процесі професійної підготовки фахівців в умовах підвищення кваліфікації; визначається зміст морально-правової культури особистості та механізм формування морально-правової компетентності майбутнього фахівця.

Ключові слова: компетентність, компетенція, мораль, моральна компетентність; право; правосвідомість; правова компетентність.

На сучасному етапі проблема формування професійної компетентності у підготовці майбутніх фахівців вищого навчального закладу України потребує дослідження та має велике значення, тому що рівень освіченості людини вже не визначається лише енциклопедичністю знань, а потребує уміння ефективно вирішувати різноманітні проблеми на основі отриманих знань, а також постійно їх поповнювати, тобто безперервно навчатися. Головною ідеєю такого підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях професійної діяльності та набуває соціальної самостійності. Питання професійної компетентності досліджувалися і досліджуються в психолого-педагогічними науками, які є суміжними з професійною педагогікою. Але комплексного дослідження стосовно формування професійної компетентності майбутніх викладачів власне у процесі підготовки немає, чим і обумовлено актуальність вибору теми.

Підготовка майбутнього фахівця передбачає виховання особисто кожного окремо та повинно дати відповідь на питання, як правильно обрати свій шлях у житті, зважаючи на власні можливості; ставитиме перед собою завдання самовдосконалення та саморозвитку; позитивно

© Главацька А. О., 2013

впливатиме на духовне життя суспільства, тоді як право і мораль – це взаємопов'язані регулятори суспільних відносин, які традиційно є чинниками упорядкування, організації взаємин і зв'язків, у процесі яких виявляється ставлення до людей та до самих себе.

Доцільно зазначити, що у психологічній, педагогічній і методичній літературі поки що не сформовано однозначного розуміння сутності та змістового аспекту професійної підготовки майбутніх викладачів як складової їх фахової підготовки. Моральне виховання формує в людині характерні для суспільства норми поведінки. Відповідно професійна підготовка майбутнього фахівця в умовах вищої школи повинна включати і виховання морально-правової професійної компетентності. Навчання у системі освіти передбачає гуманітаризацію, що ефективно формує характер особистості, надає духовну основу і розвиває моральноетичні, правові якості, здатність до прийняття усвідомлених рішень і відповідальності. Особливого значення набуває взаєморегуляція нормативних систем права і моралі в умовах навчального процесу, завдяки чому виявляється можливість у реалізації стратегічної орієнтації на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

У зв'язку із новими вимогами суспільства, зростають і вимоги до кваліфікації підготовки майбутніх фахівців. Компетентність і професіоналізм є головними чинниками суб'єктивної реалізації особистості в суспільстві. При цьому регулюючим фактором професійного зростання та творчої активності людини є самосвідомість особистості. Основними пріоритетами освіти у вихованні компетентності є вміння пристосовуватись до швидких змін і нових потреб ринку праці, уміння аналізувати інформацію, активно діяти, швидко приймати рішення і навчатися продовж усього життя.

Проблема взаємодії права та моралі у процесі розвитку компетенції була предметом дослідження у різних аспектах. Наукове обґрунтування відслідковуємо європейськими вченими: Д. Мертонс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін. Одна з перших спроб вивчення компетентності як завдання української освіти належить Б. Чижевському. Академіком Н. Бібік з'ясовано сутність даного поняття, яке характеризується як компетентність стосовно структури змісту освіти, що побудована у сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах, виводить універсальний метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітній результат. О. Овчарук виокремлює необхідність запровадження цілісного системного і

взаємоузгодженого підходу до систематизації понять компетентності, компетенції. На думку О.Пометун, компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісноорієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, що передбачає трансформацію змісту освіти. (Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Парашенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е./Під заг. ред. О.В. Овчарук. 2004., 112 с.).

У цьому зв'язку система професійної підготовки майбутніх працівників вищого навчального закладу передбачає здійснення навчальної та поза навчальної діяльності, спрямованої на вирішення комплексу завдань професійної діяльності. Як зазначено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), «вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначити темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України». («Україна XXI століття», 1994).

Проте моральні та правові компетентності поки що не стали предметом цілеспрямованого вивчення, більше того, їх навіть не виділяють як окремий вид компетентності. Тому, мета статті – визначити та обґрунтувати необхідність формування моральноправової компетентності як основи професійної підготовки майбутніх фахівців юридичних дисциплін. Перш за все, слід проаналізувати поняття компетентності. Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Компетентність варто розглядати як педагогічне явище, яке формується у процесі навчального процесу у вищих навчальних закладах. Зокрема, Г.Халаш вважає, що компетентність – це здатність людини застосовувати свої знання. Ірландський педагог Дж. Куллахан розкриває це поняття як здатність, що ґрунтується на досвіді або знаннях, які людина розвинула завдяки практиці або освіті. В.Долл наголошує, що людина компетентна тоді, коли вона здатна володіти силою і волею, які допомагають їй діяти адекватно до ситуації. Зокрема, поняття «компетентності» вивчають українські вчені. О.Пометун вважає, що

компетентністю людини можна називати спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання, і які дають змогу людині визначити, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від ситуації, притаманні певній сфері. Сформовані компетентності людина використовує за потреби у різних соціальних та інших контекстах залежно від умов і потреб щодо здійснення різних видів діяльності. Отже, компетентність – це результативнодіяльнісна характеристика освіти. Рівень компетентності є рівнем діяльності, необхідним і достатнім для мінімальної успішності в досягненні результату.

Кожна компетентність побудована на комбінації пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна використати у професійній діяльності. Це систематизований набір знань, умінь, навичок і ставлень, що дають змогу людині ефективно виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у професійній діяльності. Сформована компетентність дозволяє людині визначити і ефективно, успішно розв'язати проблему, характерну для певної сфери чи виду діяльності. Продуктивне навчання забезпечує засвоєння знань і умінь, володіючи якими, майбутній фахівець знаходить підґрунтя для своєї подальшої діяльності. Тому основними завданнями навчання виступає: створення умов для розвитку і самореалізації; засвоєння продуктивних знань і умінь; розвиток потреби поповнювати знання протягом усього життя; виховання для життя у громадянському суспільстві. І процес формування компетентності відбувається поступово, впродовж навчання, а згодом у процесі здійснення професійної діяльності. Знання, вміння, навички, ставлення особистості поглиблюються і ускладнюються, накопичується особистісний навчальний і практичний досвід. Компетентність як сформована здатність, достатня, щоб жити комфортно, професіоналізм, уміння нестандартно мислити і спілкуватися, набуття особистого досвіду, впевненість в собі, розвиток здібностей, глибокі знання – це перелік тих якостей майбутнього фахівця, необхідних для прийняття методично правильного рішення, забезпечення психологічно та організаційно обґрунтованого управління. А виховання моральноправової компетентності у майбутнього фахівця є передумовою до формування ціннісних переконань.

Взаємодія права (у понятті закону) як способу організації державного ладу в цілому, та моралі, як ціннісного показника

відповідно до понять добра і зла, традицій, особистих переконань, у вихованні компетенції відображають ті установлені правила, які забезпечують найбільш доцільне і гармонійне функціонування суспільства у процесі його розвитку. В. Корельський зазначив два підходи щодо розуміння терміну «норма», а саме: норма як природний стан деяких відносин, процесів, та норма як правило поведінки, пов'язане з волею та свідомістю людини, що виникає в процесі культурного розвитку та соціальної організації суспільства.

Розглядаючи безпосередньо процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі викладання юридичних дисциплін, вважаю, що він буде успішним, якщо впровадити у навчальний процес систему професійної підготовки, яка:

- ґрунтується на теоретичних засадах, що враховують принципи, чинники, педагогічні умови, засоби та методи формування професійної компетентності як складного інтегративного особистісного утворення;

- структурно і функціонально передбачає послідовну реалізацію цілей підготовки шляхом діагностики, оцінювання та управління процесом формування компетентності майбутніх фахівців;

- вимагає обґрунтування сутності, змісту, структури, визначення чинників формування у процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі;

- передбачає модифікацію навчального процесу, низки спеціальних дисциплін на основі використання створеного навчально-методичного педагогічного програмного забезпечення (навчальні демонстрації, електронні посібники, тестово-контролююча програма, набори комп'ютерних тестів) для практикуючих фахівців, спрямованого на послідовне формування їхньої професійної компетентності.

Будь-яка професійна діяльність людини у всіх випадках складається з трьох елементів – праці, пізнання, спілкування. Тому психолого-педагогічні дослідження структури діяльності спрямовані на аналіз цих елементів. Але у різних видах професійної діяльності фахівця у галузі викладання юридичних дисциплін співвідношення цих елементів різне. Після опитування студентів, для отримання кривої за період 2007-2013 рр. діяльності ВНЗ України за результатами визначили інтегральний показник ТОП 10 найважливіших мотиваційних чинників у формування правової компетентності майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в сучасних умовах та динаміку змін.

Таблиця 1.

Фактор	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Більше всього мене стимулює особистий розвиток	<u>1</u>	6	6	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>
Ваші відносини з однокурсниками	5	<u>3</u>	4	4	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>
Оплата за навчання	<u>3</u>	<u>1</u>	8	<u>3</u>	4	4	4
Задоволення в навчанні	7	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	5	7
Досягнення поставлених цілей	4	4	7	5	7	7	10
Перспективи в плані роботи	6	7	8	6	10	8	5
Важливість обраної професії	10	5	1	7	5	<u>3</u>	<u>3</u>
Отримання чіткого уявлення про мету	9	10	<u>3</u>	9	8	6	9
Результат навчання	8	9	9	8	6	9	6
Можливість подальшого навчання (магістратура, аспірантура)	<u>2</u>	8	10	10	9	10	8

Примітка: шифр відповіді від 1 до 10:

- 1 – найтипівший;
- 10 – низький показник.

Взаємини, які склалися у суспільстві, дали основу звичаям та традиціям, оскільки вони відображали та конкретизували дію об'єктивних процесів, тенденцій суспільного розвитку. У контексті взаємодії права та моралі реалізується завдання їх взаємного сприяння крізь призму впливу на функціонування суспільства та держави. Мораль необхідно віднести саме до базових форм нормативного впливу на практичну діяльність і поведінку особистості в межах забезпечення підкорення загальносуспільним законам. Проте необхідно зазначити, що мораль здійснює зазначену вище регулятивну функцію разом із іншими формами суспільного регулювання, котрі спрямовані на забезпечення і гарантії виконання особами встановлених у суспільстві норм.

У такому ракурсі впливає кореляція права та моралі як взаємозалежних і необхідних систем регулювання суспільного життя. Необхідно зазначити, що моральні норми фактично позбавлені елементу визначеності, адже не установлюються у письмовій формі,

натомість – містяться у суспільній та індивідуальній свідомості. В окремих випадках, для прикладу, моральні цінності можуть виражатися у контексті певного мистецтва, культури чи фольклору. Це свідчить про те, що для інтенцій норм моралі притаманний завищений ступінь абстрактного мислення, адже ці норми за своєю суттю не конкретні та існують поза будьякою деталізацією. Практично усі без винятку особи усвідомлюють і можуть пояснити зміст суспільних моральних принципів і вимог. Водночас, моральних норм і вимог особа дотримується поза будьяким примусом, на відміну від правових. Тому потрібно відзначити, що мораль в такому контексті містить авторитетний елемент, опираючись на загальне добровільне визнання тих чи інших правил, принципів, вимог як обов'язкових до виконання.

Про право доцільно говорити в межах регулятора найважливіших і суспільно значущих з боку держави суспільних відносин. Мораль проникає у набагато ширші прошарки суспільства та виражається здебільшого в універсальному та всеохоплюючому аспектах. Право – це збір найнеобхідніших вимог щодо діяльності та поведінки людини тощо. Вважається, що правова культура особистості визначається рівнем набуття нею системи правових знань, моральноправових переконань, оволодіння знаннями щодо тлумачення та застосування норм права у житті, із глибокими ціннісними установками, вольовими компетентнісними якостями, які координуватимуть правосвідому професійну діяльність. Змістом моральноправової культури є: правосвідомість і правове мислення; правова компетентність і правомірна поведінка. Тому, показником правової культури особи є її моральноправова компетентність і моральноправова активність. Під моральноправовою компетентністю варто розуміти таку форму відображення правових та моральних явищ, які включають в себе сукупність уявлень про справедливість, принципи та ідеї, які стосуються духовного виміру життя народу, а також інтелектуальні та поведінкові процеси і стани в межах правового поля, що в сукупності становить систему моральноправових знань, умінь і навичок, правових позицій, мотивів та переконань і установок, які відображаються у прийнятих рішеннях і спрямовані на пізнання, самовдосконалення, саморозвиток особистості у сфері професійної діяльності. Розглядаючи виховання моральноправової компетентності, варто виділити моральноправову спрямованість як мотиваційний критерій у процесі підготовки майбутніх фахівців. А саме, виокремлюють чотири рівні

моральноправової спрямованості, такі як: низький, середній, достатній та високий. При низькому рівні моральноправової спрямованості у процесі навчання відсутні моральноправові переконання, виділяється невміння робити правильні висновки з правових питань. Середній рівень моральноправової компетентності відображається у правовій пасивності та частковій трансформованості юриспруденції у внутрішніх переконаннях і навпаки. Достатній рівень моральноправової компетентності виявляється у позитивному ставленні до правових проблем, глибокі правові знання, та моральна орієнтованість; свідоме розуміння спрямованості моральноправових знань. Високий рівень моральноправової компетентності виражається у стійкому високо розвиненому моральноправовому менталітеті, утвердження глибоких внутрішніх переконань. Таким чином, у сучасній педагогічній літературі проблематика формування та розвитку моральноправової компетентності майбутніх фахівців в умовах магістратури досліджена недостатньо. З точки зору концептуальної моделі підготовки майбутнього фахівця в умовах магістратури у вихованні його моральноправових орієнтирів не враховується компетентнісний підхід. Саме це обумовлює особливу актуальність підготовки фахівців з врахуванням моральноправової компетентності. Зміст такої підготовки базується на гуманістичних засадах щодо завдань професійної діяльності, бажаних якостей особистості, творчої активної діяльності в межах відведених видів компетентності. Сукупність таких уявлень складає концептуальну модель професійної підготовки майбутнього фахівця. Розглядаючи моральноправову підготовку як частину професійної підготовки в умовах магістратури, варто зазначити, що така компетентність визначається рівнем правосвідомості і правової активності, які проявляються в межах колективу. Компетентність і професіоналізм є головними чинниками суб'єктної реалізації індивіда. При цьому регулюючим фактором професійного зростання та творчої активності людини є самосвідомість як досить сталий комплекс уявлень та суджень індивіда про самого себе, про вміння, навички і можливості особистості. Науковці довели, що механізмом формування компетентності, доцільно вважати наслідування, ціннісносміслову ідентифікацію. Вважається, що їх реалізація відбувається на основі сприйняття нормативноціннісних еталонів життя в певному суспільстві, а також вироблення необхідної компетентності. Мораль знайшла своє відображення у нормах права задля регуляції суспільних відносин у соціумі, закріплюють моральні засади суспільства, а також

на законодавчому рівні проголошують суспільну мораль найважливішим чинником у всіх сферах життя. Впливаючи на мораль, право сприяє її вкоріненню у суспільстві, а під впливом моралі збільшується авторитет права та зростає його значення як соціального регулятора. За таких умов взаємодія права та моралі створюють погодженість інтересів окремих осіб з інтересами суспільства в цілому. Тому виховання морально-правової компетентності в умовах магістратури відіграє таку важливу роль у процесі підготовки майбутніх спеціалістів.

Література

1. Биков В. Ю. Класифікація засобів навчання / В. Ю. Биков, Ю. О. Жук // Інформаційні технології і засоби навчання: збірник наукових праць / Ін-т засобів навчання АПН України; [за ред. В.Ю. Бикова, Ю.О. Жука]. – Київ: Атіка, 2005. – С. 39-60.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Парашенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е./Під заг.ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с
4. Коновалова В.О. Юридична психологія / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 424 с.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студ. пед.фак. / Савченко О.Я. – К: Абрис, 1997. – 416 с.
6. Слостенин В.А. Педагогіка: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, С.Н. Шиянов; [под ред. В.А. Слостенина] – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
7. Глумачний словник української мови / Уклад.: Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Харків: Синтекс, 2005. – 672 с.

А. О. Главацкая КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье рассматривается содержание отдельных видов компетентностей, определяется суть понятия морально правовой компетентности, подается перечень ключевых компетентностей их структура и особенности формирования в процессе профессиональной подготовки специалистов в условиях повышения квалификации; определяется содержание морально правовой культуры личности и механизм формирования морально правовой компетентности будущего специалиста.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, мораль, нравственная компетентность; право; правосознание; правовая компетентность.

А. Glavatskaya CRITERIA OF FORMING OF LEGAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION

Maintenance of separate types of kompetentnostey is examined in the article, essence of concept is determined the list of key kompetentnostey is morally given a legal competence their structure and features of forming in the process of professional preparation of specialists in the conditions of in-plant training; maintenance is determined moral legal culture of personality and mechanism of forming morally of legal competence of future specialist.

Keywords: competence, jurisdiction, moral, moral competence; right; sense of justice; legal competence.

Рецензенти:

Лігоцький А. О. – д. пед. н., проф.,
Кривуш В. І. – к. пед. н., доц.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2013